

החילוקה בין

שנל יד

לשנל ראש

עקב

ואחחנן

שלח

בא

תפילין / ציצית / מצות לימוד התורה / מצות ידיעת התורה / ברית מילה
פעולה ונפעל / עשיית מצוה קודם זמנה / שעבוד הלב / שעבוד המוח

לע"נ זאב ארלי ע"ה בן יבלחט"א שניאור זלמן גליק

הרמב"ם מתחיל הלכות תפילין בביאור המצוה, שהיא "להיות התפילין בראש ולקשרן על היד". וצריך להבין, הרי סדר המצוות בפסוק הוא, "וקשרתם לאות על ירך" - תפילין של יד, ואח"כ "והיו לטטפות בין עיניך" - תפילין של ראש. וכך גם כתוב בשוע"ר¹, שקודם מניחים של יד ואח"כ של ראש. ואינו מובן מדוע כותב הרמב"ם השל ראש לפני השל יד?

(יש כמה² שרוצים לבאר שבאמת היינו צריכים להניח של ראש קודם של יד מכיון שיש כלל ש"כל המקודש מחבירו קודם לחבירו"³. רק שיש גזירת הכתוב ולכן מניחים של יד קודם. ולזה מרמז הרמב"ם בהקדמת "להיות התפילין על הראש". אבל ביאור זה קשה, כי הרמב"ם מבאר כל פרטי הנחת וברכת השל ראש קודם התפילין של יד, ואם הי' רק לרמז הקדושה יתירה, הי' מספיק לרמז בהתחלה, ואח"כ לכתוב על הסדר, הדינים דש"י לפני הדינים דשל ראש.)

וגם צ"ל, שלפי הרמב"ם תפילין של יד ושל ראש נמנים כשתי מצוות. שואל הרמב"ן⁴, הרי יש כלל בכללי המצוות⁵ ששתי מצוות שהם ענין אחד נמנים כמצוה אחת. לדוגמה מצות ציצית, שיש מצוה דחוטי לבן, וגם מצוה דחוטי תכלת, ונמנה כמצוה אחת מה"תרי"ג". וא"כ קשה, מדוע מונה הרמב"ם התפילין כשתי מצוות נפרדות?

עוד צ"ל, דאיתא בגמרא ביצה שאם "היה בא בדרך ותפילין בראשו ושקעה עליו חמה (שעכשיו לאו זמן תפילין הוא) מניח ידו עליהם עד שמגיע לביתו"⁶ וצ"ל למה לא הוזכר עניו התפילין של יד בכלל?

ב ויש לומר הביאור בכל זה, ובהקדים: בכלל יש שני סוגי מצוות, אלו שענינם הוא הפעולה, ואלו שענינם הוא הנפעל. ולדוגמא במצות תלמוד תורה, שיש שתי העניינים: יש מצוה של "והגית בו יומם ולילה",

סימן כ"ה סעיף י"ב	1
חמדת ישראל קונטרס נר מצוה מ"ב-י"ג	2
זבחים פט, א	3
השגות הרמב"ן על ספר המצוות שורש י"א	4
ספר המצוות שורש י"א בסופו	5
טו, א	6

שהוא הפעולה, ללמוד תורה באופן תמידי. ויש גם מצוה של ידיעת התורה, ובכדי לקיימה צריכים ללמוד ולחזור על הלימוד, אבל הכוונה הוא בשביל הנפעל, שיהי' הוא "יודע תורה".

הגאון הראגאצ'אבי מבאר⁷, שזהו ההבדל בין תפילין של יד ושל ראש. שבתפילין של יד המצוה להניחם, דהיינו הפעולה, ובשל ראש המצוה הוא שיהיו מונחים, דהיינו הנפעל. וזה גם משמע בלשון הרמב"ם, "להיות התפילין בראש ולקשרן על היד".

(דוגמה למצוה שיש בה ב' העניינים: הגאון הראגאצ'אבי מבאר⁸ שבמצות מילה יש שתי העניינים: מעשה המילה, ושיהי' מהול. ויש נפק"מ לשני הצדדים. מי שנולד מהול, אע"פ שיש בו הנפעל דמילה, חסר הפעולה, ולכן צריך הטפת דם. ולהיפך, מי שנימול, ועושה פעולה להפך המילה הנהו "מפר בריתו של אברהם אבינו". הרי אע"פ שעשה הפעולה דמילה, חסר הנפעל, להיות מהול.)

ועפ"ז מתורץ קושיית הרמב"ן, מדוע הרמב"ם מנאם כשתי מצוות, שאינם ענין אחד, הם שני סוגי מצוות!

ג ומזה יובן שמצוות תפילין של יד הוא רק בשעת ההנחה, ושל ראש הוא כל זמן שהם מונחים עליו. והנפ"מ הוא בההלכה של המניח תפילין קודם שהאיר היום. ההלכה היא שצריך למשמש התפילין כשיאיר היום, ואז יברך.⁹ ולפי המבואר כאן, רק יצטרך למשמש בתפילין של יד, כי בזה יחשב כמניח, ויקיים המצוה דתפילין של יד בזמנו, אבל כיון שכבר מקיים המצוה דתפילין של ראש בזה שהם מונחים עליו, אינו צריך למשמשם.

ועפ"ז יובן גם מדוע הגמרא בביצה (הלובש תפילין ונשקע עליו החמה) לא דיבר על תפילין של יד. הבעי' בלובש תפילין הוא מצד שעושה מצוה שלא בזמן הנכון, אבל כשמשאיר התפילין של יד עליו אינו עושה שום מצוה, כל זמן שאינו ממשמש או מקשר, ולכן אינו צריך להסירם.

7 צפנת פענח על הרמב"ם הלכות תפילין פרק ד' הלכה ד'
8 צפנת פענח על הרמב"ם ריש הלכות מילה
9 מנחות לו, א

אבל תפילין של ראש כל זמן שהם מונחים עליו הוא עושה מצוה שלא בזמנה, ולכן צריך להסירם.

ד ועפ"ז נוכל לבאר זה שהרמב"ם מקדים מצות תפילין של ראש לתפילין של יד. שע"פ מה שביארנו, מצוות של ראש הוא עיקר, שהוא עושה אותה כל רגע ורגע שהם מונחים עליו. משא"כ של יד שהוא רק בזמן ההנחה. (ובפרט הלכות תפילין הם בספר אהבה, שהוא "המצוות שהן תדירות שנצטוונו בהם כדי לאהוב את המקום ולזכרו תמיד").

(ובזה יש גם לבאר מדוע מניחים השל יד קודם, שהוא בכדי שהשל ראש יהיו בשלימות, וע"פ המבואר, שיש בשל ראש חשיבות על השל יד, לכן השלימות של השל ראש יותר חשוב, ומניחים השל יד קודם.)

ה מחילוק זה בין של יד ושל ראש יכולים ללמוד הוראה בעבודת ה'. מובא בכ"מ שתפילין של יד הם כנגד הלב, ולכן הם מונחים על הזרוע "[לשעבד] תאוות ומחשבות ליבנו לעבודתו יתברך, והשל ראש הם כנגד המוח, ולכן מונחים על הראש, לשעבד הנשמה שהיא במוח". החילוק בין מחשבה ומדות הוא שמדות אינם ברשות האדם לכופן להיות תמיד משועבד לקדושה. אבל המחשבה הוא אכן ברשות האדם שיהיו תמיד משוקעין בקדושה. וזוהי ההוראה מכל האמור, שמדות צריכים להיות "מקושרים", באופן דאתכפיא, לקדושה, ומוחין צ"ל "מונח", בקדושה.

על פי לקוטי שיחות חלק לט פרשת ואתחנן שיחה ב'

קיצור לחזרה

1. ג' קושיות: א) מדוע כותב הרמב"ם בסדר הפוך של הפסוק?
ב) מדוע מונה אותם הרמב"ם לב' מצוות?
2. ג) מדוע אין הגמרא בביצה מזכיר שום דבר בנוגע לשל יד?
3. ביאור בהקדים ב' סוגי מצוות, פעולה ונפעל. דוגמא ממצוות לימוד תורה. [עוד דוגמא ממילה]. בתפילין של יד - המצוה היא הפעולה, בתפילין של ראש - המצוה היא הנפעל.
4. נפקא מינה: הניח תפילין קודם שהאיר היום. על פי זה ביאור בגמרא ביצה.
5. הרמב"ם מקדים תפילין של ראש כי הוא יותר תמידי לתפילין של יד.
6. הוראה בעבודת ה', החילוק איך שצריך להיות העבודה במדות - אתכפיא. ומוחין - אתהפכא.
- 7.